

МОЛОДІЖНА ЗАЙНЯТІСТЬ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто особливості молодіжної зайнятості в сучасних умовах, визначено стан та динаміку основних показників даної сфери. В результаті дослідження було обґрунтовано практичні рекомендації щодо вирішення проблеми зайнятості молоді в Україні, зокрема в контексті формування ефективної державної молодіжної політики та забезпечення тристороннього партнерства влади, бізнесу та освіти. Все це матиме своє вираження у координації зусиль в процесі вирішення проблемних аспектів молодіжної зайнятості між органами державної влади, бізнес-структурами та навчальними закладами. Серед основних напрямів вирішення проблеми молодіжної зайнятості – удосконалення законодавчої бази в контексті пільгового оподаткування підприємств, які приймають на роботу молодих працівників; оновлення стандартів освіти та участь роботодавців у навчальному процесі, проведення спільних лекцій, семінарів та тренінгів; консолідація зусиль навчальних закладів та роботодавців щодо практичної підготовки, стажування студентів та працевлаштування випускників; виконання науково-технічних розробок і проектів на замовлення бізнес-структур. Також серед необхідних напрямів вирішення проблеми визначено стимулювання самозайнятості та підприємницької активності молоді, а також проведення превентивних заходів молодіжної політики зайнятості. Важливим аспектом в процесі вирішення поставлених завдань визначено необхідність використання передового зарубіжного досвіду та його адаптації до вітчизняних реалій.

Ключові слова: молодіжна зайнятість, ринок праці, ринок освітніх послуг, самозайнятість, державна політика зайнятості, соціально-трудові відносини.

Рис.1., Табл. 2, Літ.7

К.В. Бондаревская

МОЛОДЕЖНАЯ ЗАНЯТОСТЬ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В статье рассмотрены особенности молодежной занятости в современных условиях, определено состояние и динамика основных показателей данной сферы. В результате исследования были обоснованы практические рекомендации по решению проблемы занятости молодежи в Украине, в частности в контексте формирования эффективной государственной молодежной политики и обеспечения трехстороннего партнерства власти, бизнеса и образования. Все это будет иметь свое выражение в координации усилий в процессе решения проблемных аспектов молодежной занятости между органами государственной власти, бизнес-структурами и учебными заведениями. Среди основных направлений решения проблемы молодежной занятости - совершенствование законодательной базы в контексте льготного налогообложения предприятий, принимающих на работу молодых работников; обновление стандартов образования и участие работодателей в учебном процессе, проведение совместных лекций, семинаров и тренингов; консолидация усилий учебных заведений и работодателей по практической подготовке, стажировке студентов и трудоустройству выпускников; выполнение научно-технических разработок и проектов по заказу бизнес-структур. Также среди необходимых путей решения проблемы определено стимулирование самозанятости и предпринимательской активности молодежи, а также проведение превентивных мероприятий молодежной политики занятости. Важным аспектом в процессе решения поставленных задач определена необходимость использования передового зарубежного опыта и его адаптации к отечественным реалиям.

Ключевые слова: молодежная занятость, рынок труда, рынок образовательных услуг, самозанятость, государственная политика занятости, социально-трудовые отношения.

K.V. Bondarevska
**YOUTH EMPLOYMENT: MODERN TENDENCIES AND DEVELOPMENT
PERSPECTIVES**

In the article the features of youth employment in modern conditions are considered; the stage and dynamics of the main indicators of this sphere are defined. In consequence of research the practical recommendations concerning the solution of youth employment problem in Ukraine were grounded, particularly in the context of effective state youth policy and providing of tripartite partnership of government, business and education. This will be reflected in the coordination of efforts in the process of solving the problem aspects of youth employment between the public authorities, businesses and educational institutions. Among the main directions of solving the problem of youth employment are next: the improvement of legislative foundation in the context of preferential taxation of enterprises that employ young workers; the renovation of educational standards and participating of employers in the educational process, realization of common lectures, seminars and workshops; the consolidation of efforts of educational institutions and employers to practical training, internships for students and employment for graduates; scientific and technical developments and projects commissioned by business structures. Also among the necessary directions of problem solving it is identified the stimulation of self-employment and entrepreneurial activity of young people, and realization of preventive measures of youth employment policy. The important aspect of the process of task solving is the necessity of using of progressive foreign experience and its adaptation to domestic realities.

Keywords: youth employment, labour market, education market, self-employment, state employment policy, social and labour relations.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку соціально-економічних відносин все більшої актуальності набуває проблема забезпечення зайнятості молоді на ринку праці. Особи молодого віку, які складають майбутній трудовий потенціал будь-якої країни, наразі є найменш захищеною категорією робочої сили, яка характеризується невисокою конкурентоспроможністю на ринку праці. Серед основних причин цього явища – відсутність практичного досвіду роботи в рамках обраної спеціальності, а також необхідних умінь та навичок, тобто невідповідність потребам роботодавців. З іншого боку існує неготовність роботодавців працевлаштовувати молодих працівників через небажання витратити кошти на їх навчання. Саме тому молоді люди нерідко стають безробітними одразу після закінчення навчального закладу.

Проблема молодіжної зайнятості є актуальним питанням не лише в Україні, а й в усьому світі. За даними Міжнародного бюро праці (МБП), один мільйон молодих людей досягнуть працездатного віку протягом найближчих десяти років [1].

Тому ключовим завданням для міжнародної спільноти є надання молоді можливостей для працевлаштування і вирішення проблеми безробіття. Варто зазначити, що завдання забезпечення повної і продуктивної зайнятості та гідної роботи всім, включаючи жінок та молодь, була визначена в рамках ліквідації абсолютної бідності в контексті цілей розвитку тисячоліття, що були розроблені на основі Декларації Тисячоліття ООН та підписані у вересні 2000 року.

Безробіття серед молодого населення має цілий ряд негативних наслідків, серед яких:

- погіршення демографічної ситуації через фінансову неспроможність осіб репродуктивного віку народжувати та виховувати дітей;
- скорочення тривалості життя, зростання смертності через фінансову неспроможність молодих осіб користуватися послугами медичних та спортивно-оздоровчих закладів;
- зниження якісних характеристик трудового потенціалу, рівня набутих знань та їх старіння внаслідок тривалого періоду пошуку роботи;
- погіршення криміногенної ситуації, зростання кількості злочинів та правопорушень;
- зростання рівня трудової еміграції, що спричинене пошуком гідної роботи та оплати праці у інших країнах;
- втрата мотивації до праці та віри в свої сили, зростання соціальної напруженості.

Крім того, серед негативних явищ слід відзначити нівелювання значимості навчання та освіти у тому випадку, якщо після закінчення вищих навчальних закладів потенційні працівники не знайдуть роботу. Таким чином, проблема зайнятості серед молоді має виражений характер і потребує першочергового вирішення, зокрема, в контексті розробки ефективної політики молодіжної зайнятості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблем, які розглядається. Вивченням проблемних аспектів молодіжної зайнятості займалися багато вчених-дослідників, серед яких: Л.М. Ємельяненко, А.М. Колот, Е.М. Лібанова, А.С. Лісогор, І.Є. Нос, В.В. Онікієнко, О.В. Расвєна, М.В. Семікіна та інші [1-7]. Автори розглядали ключові аспекти зайнятості молоді та обґрунтовували шляхи вирішення наявних проблем, зокрема з урахуванням необхідності збалансованого розвитку ринку праці.

Визначення питань, які не вирішені в даній для дослідження проблематики. Однак вітчизняні реалії та посилення світових глобалізаційних тенденцій потребує постійного вивчення, оцінки й аналізу попиту та пропозиції на ринку праці; моніторингу стану зайнятості та ринку освітніх послуг, а також обґрунтування основних положень державної політики зайнятості з урахуванням сучасних умов. Актуальність і важливість даної проблеми і обумовили вибір теми, мету і завдання дослідження.

Формулювання мети статті. Метою статті є вивчення сучасних тенденцій у сфері молодіжної зайнятості та надання практичних рекомендацій щодо вирішення проблеми зайнятості молоді в Україні.

Виклад основного матеріалу статті з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для визначення осіб, що формують соціально-демографічну групу «молодь» використовуються, насамперед, вікові параметри. Згідно Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» до молоді відносяться громадяни України віком від 14 до 35 років [2]. При цьому молодь являє собою соціально-демографічну групу, що характеризується певними віковими та соціально-психологічними ознаками, має спільні проблеми та особливості життєдіяльності та є складовою частиною соціальної структури суспільства.

З метою детального аналізу провідних тенденцій на ринку праці в контексті населення молодого віку доцільно визначити показники економічної активності, зайнятості та безробіття. За даними Державної служби статистики України, кількість економічно активного населення віком від 15 до 34 років протягом 2006-2015 рр. зменшилася на 21,6 % (табл. 1). При цьому саме молодь складає значну частку усього економічно активного населення (38-39 %).

Таблиця 1

Динаміка кількості економічно активного населення (ЕАН) в Україні (в т.ч. віком від 15 до 34 років)

Показники	2006	2008	2010	2012	2013	2014	2015	
							усього	у % до 2006
Кількість ЕАН, тис. осіб	22245,4	22397,4	22051,6	22011,5	21980,6	19920,9	18097,9	81,4
у т.ч. віком 15-34 р., тис. осіб	8662,4	8821,4	8423,7	8387,2	8258,9	7654,6	6789,1	78,4
у % до ЕАН	38,9	39,4	38,2	38,1	37,6	38,4	37,5	-

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [3].

Кількість економічно активного населення молодого віку зменшується, що відповідає загальній тенденції скорочення кількості економічно активного населення. При цьому значне скорочення даного показника відбувається протягом останніх трьох років (на 17,8%). Питома вага економічно активної молоді у загальній кількості економічно активного населення має нестабільну динаміку, однак за останні десять років також зменшилася.

Щодо рівня зайнятості та його динаміки за віковими групами населення молодого віку ситуація також не характеризується позитивними тенденціями (рис. 1).

Найвищим рівнем зайнятості серед молоді характеризується вікова група від 30 до 34 років, що пояснюється набутими конкурентними перевагами, зокрема наявністю практичного досвіду, певного рівня кваліфікації та знань у молодих людей цього віку. Відповідно найменший рівень зайнятості наявний серед осіб 15-24. При цьому дана тенденція зберігається протягом останніх років. Щодо динаміки рівня зайнятості слід зазначити, що протягом 2008-2015 рр. відбувається зменшення відповідних показників. Однак простежується певна нерівномірність цих змін, що пояснюється особливостями демографічної ситуації, зокрема, загальним старінням населення. За думкою вчених, сьогодні та протягом найближчого десятиліття в Україні чисельність тих, хто вступає до працездатного віку, буде меншою за чисельність осіб, які виходять із нього, що у цілому формує ситуацію, сприятливу для підвищення рівня зайнятості молоді [4].

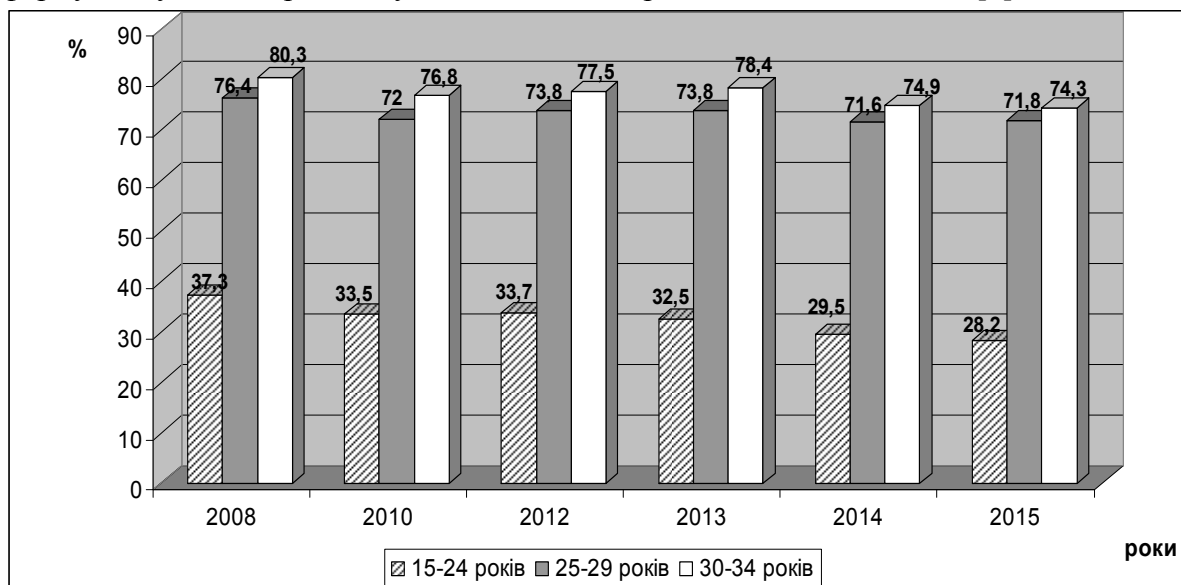

Рис. 1. Рівень зайнятості населення молодого віку за 2006-2015 рр.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [3].

Певними особливостями характеризуються показники зайнятості молоді згідно розподілу за видами економічної діяльності. У зв'язку з відсутністю статистичних даних за 2015 рік у розрізі зайнятості молоді за видами економічної діяльності було проаналізовано відповідні показники за 2014 рік у порівнянні з 2008 роком (табл. 2).

Таблиця 2

**Зайнятість молоді за видами економічної діяльності
(у % до облікової кількості штатних працівників)**

Види економічної діяльності	2008	2014	Відхилення, відсоткових пунктів (+/-)
Усього (по всім видам економічної діяльності)	31,4	32	0,6
Сільське господарство, лісове та рибне господарство	22,8	25,3	2,5
Промисловість	31,3	32,5	1,2
Будівництво	28,8	28,3	-0,5
Оптова і роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів	50,4	51,3	0,9
Транспорт	30,0	29,2	-0,8
Тимчасове розміщення і організація харчування	39,4	44,9	5,5
Фінансова та страхова діяльність	57,8	57,6	-0,2
Державне управління	36,1	34,2	-1,9
Освіта	23,5	23,9	0,4
Охорона здоров'я	26,6	28,1	1,5
Мистецтво, спорт, розваги	29,0	23,8	-5,2

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [3].

Згідно аналізу статистичної інформації можна зробити наступні висновки. Кількість осіб віком від 15 до 35 років у відсотковому вираженні до облікової чисельності штатних працівників дещо збільшилася. Проте це явище можна пояснити не позитивними зрушеннями на ринку праці України, а виходом працівників на пенсію та старінням населення. Серед галузей економічної діяльності найбільшою часткою зайнятої молоді характеризується фінансова та страхова діяльність (57,6%), оптова і роздрібна торгівля та ремонт автотранспортних засобів (51,3%), тимчасове розміщення і організація харчування (44,9%). Однак кількість осіб молодого віку, працюючих у фінансовій та страховій сфері дещо зменшилася у порівнянні з 2008 роком, на відміну від інших галузей-лідерів по зайнятості молоді. Невисокими показниками молодіжної зайнятості продовжують визначатися сфера мистецтва, спорту і розваг (23,8%), що пов'язано із низьким рівнем оплати праці; освіти (23,9%) через наявність у даній сфері значної кількості осіб передпенсійного віку; та сільського господарства (у 2014 році – 24,9%), що пояснюється не престижністю аграрної праці та низьким рівнем її оплати. Протягом останніх років значного зниження показників молодіжної зайнятості зазнала сфера мистецтва, спорту і розваг (5,2 відсоткових пункти); значного у порівнянні з іншими підвищення – сфера готельно-ресторанного бізнесу (5,5 відсоткових пунктів).

Таким чином, серед основних причин незадовільної ситуації у сфері молодіжної зайнятості можна виділити наступні. По-перше, це невідповідність попиту на кваліфікованих спеціалістів з їх пропозицією. Однією з передумов цього явища є невідповідність потреб ринку праці та ринку освітніх послуг. Певні протиріччя між ринком праці та освітою виникли ще у 90-х роках. Так, попит збільшувався в основному на працівників сфери послуг, що мають практичні навички роботи і відповідний досвід. Тому в сучасних умовах існує необхідність приведення у відповідність потреб ринку праці та освітніх вимог. Другою причиною є те, що молоді фахівці обирають професію не за бажанням та здібностями, а за рівнем майбутніх доходів, тобто заробітної плати. Наявність подібної диспропорції між попитом і пропозицією значно ускладнює розвиток соціально-трудових відносин. Наступною з причин незайнятості молоді є відсутність достатньої кількості робочих місць на ринку праці.

Проведений аналіз стану молодіжної зайнятості засвідчив, що ефективному працевлаштуванню молоді на українському ринку праці заважають не тільки суб'єктивні умови, які залежать від шукачів роботи, а ще й відсутність дієвого державного механізму регулювання процесів працевлаштування випускників навчальних закладів [5, с. 326].

З метою пошуку шляхів вирішення даної проблеми доцільно звернутися до зарубіжного досвіду.

У розвинутих країнах світу молодь розглядається як цінний капітал, ефективне використання якого здатне забезпечити державі гідне майбутнє. Показовим є досвід Швеції, яка виступає прикладом побудови ефективної моделі соціального добробуту. Головним напрямком державної політики зайнятості при цьому є превентивні заходи щодо запобігання безробіттю, а не сприяння тим, хто вже втратив роботу. Державна політика тут є активною, і базується на соціальній роботі у так званих комунах та у спеціальних органах, що мають координаційні повноваження, перш за все в організації культурного розвитку молоді, створення умов для професійного зростання та подальшого працевлаштування [6].

Освіта при цьому спрямована на підвищення продуктивності праці за рахунок зростання рівня знань, умінь та навичок, досвіду і кваліфікації. Система заходів щодо регулювання зайнятості включає в себе не лише створення робочих місць, а й забезпечення навчання та підвищення кваліфікації вивільнених працівників. Відповідно до прийнятої у 1974 році Конвенції МОП №140 у Швеції законодавчим чином закріплено надання оплачуваної учбової відпустки, що свідчить про посилення уваги держави до систематичного підвищення рівня кваліфікації економічно активного населення [7]. Для шведської моделі характерна активна політика зайнятості, що проводиться державною, яка приділяє велику увагу підвищенню конкурентоспроможності робочої сили, перш за все через створення робочих місць, як в державному секторі, так і шляхом субсидування приватних компаній;

поєднання тих, що шукають роботу і вакантних місць, у тому числі через інформацію і профорієнтацію [6].

На відміну від шведської моделі державної політики, політика США у сфері зайнятості передбачає досить обмежені заходи та регулювання окремих аспектів лише в контексті підтримки соціально незахищених категорій молоді.

Політика забезпечення молодіжної зайнятості у Німеччині включає виплати одноразових дотацій підприємству за кожного малокваліфікованого працівника, якого наймають на роботу. Крім того, за кожного додатково прийнятого молодого працівника віком від 16 до 26 років підприємствам надаються податкові пільги. Також проводиться пряме фінансування підприємств, які здійснюють професійну підготовку молоді. Слід зазначити, що німецька модель державної політики зайнятості передбачає помірне державне регулювання та захист тих категорій працівників, які цього потребують.

У Франції, як і в Німеччині, за кожного прийнятого на роботу некваліфікованого працівника підприємству надається одноразова дотація. Державою забезпечується і покриття до 80 % витрат, які пов'язані з професійною освітою і виплатами заробітної плати даній категорії працівників.

Особливого значення в сучасних умовах набуває стимулювання само зайнятості та розвиток малого і середнього бізнесу. Саме цим напрямам приділяється увага у Великобританії. Держава надає підтримку безробітним в процесі заснування власного бізнесу. Однак фінансування молодіжних програм у розвинутих країнах Європи та США відбувається не лише за рахунок держави, а й за участю бізнес-структур в контексті їх соціальної відповідальності за майбутнє країни. Держава, в свою чергу, забезпечує соціально відповідальні підприємства податковими пільгами. Як і в інших розвинутих країнах ЄС у Великобританії застосовується система пільгового оподаткування для підприємств, які беруть активну участь у працевлаштуванні молоді, а також їм частково компенсуються витрати на виплату заробітної плати молодим працівникам.

Отже, система працевлаштування у зарубіжних країнах забезпечується діяльністю державних служб зайнятості та приватних агентств з працевлаштування. У нашій країні, на жаль, механізм забезпечення продуктивної зайнятості фактично не є дієвим. Згідно законодавства України держава зобов'язана забезпечувати підтримку підприємницької ініціативи безробітних, зокрема молоді, через здійснення виплати одноразової допомоги по безробіттю для організації підприємницької діяльності, сприяння створенню роботодавцями додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних [5]. Однак, недостатнє фінансування заходів державної політики зайнятості не забезпечує повної їх реалізації.

Враховуючи досвід зарубіжних країн, в Україні доцільним є формування системи заходів молодіжної політики зайнятості не лише за допомогою державних механізмів, зокрема державної служби зайнятості, а й приватних рекрутингових агентств.

Важливим є і встановлення партнерських відносин між підприємствами та представниками бізнес-структур, органів державної влади та вищих навчальних закладів; направлених на забезпечення механізму регулювання зайнятості та вирішення проблеми безробіття.

Діалог освіти, влади і бізнесу має стати основою для реалізації заходів, спрямованих на підвищення рівня молодіжної зайнятості. Серед основних напрямів цього співробітництва слід виділити наступні:

- удосконалення законодавчої бази в контексті пільгового оподаткування підприємств, які приймають на роботу молодих працівників за програмами професійного навчання державних служб зайнятості; а також часткової компенсації витрат на їх заробітну плату;

- оновлення стандартів освіти на формування системи компетенцій з урахуванням вимог роботодавців; участь роботодавців у формуванні науково-методичного забезпечення навчальних дисциплін;

- розширення можливостей практичної підготовки студентів ВНЗ; стажування студентської молоді;

- залучення потенційних роботодавців до навчального процесу у вищих навчальних закладах; проведення спільних лекцій, семінарів та тренінгів (таким чином буде

забезпечуватися зв'язок теоретичних знань і практичних навичок в рамках конкретних навчальних дисциплін та конкретного об'єкту вивчення);

- виконання науково-технічних розробок, дипломних робіт, участь студентської молоді у розробці проектів на замовлення роботодавців;

- консолідація зусиль навчальних закладів та підприємств (замовників кадрів) щодо працевлаштування випускників;

- розвиток та розширення функцій центрів кар'єри, що створюються на базі навчальних закладів.

Зокрема, останній пункт стосується допомоги студентам у працевлаштуванні, моніторингу їх місць роботи протягом навчання та показників працевлаштування випускників; налагодження зв'язків із випускниками ВНЗ з метою вирішення питань практичної підготовки та проведення спільних з роботодавцями заходів.

Важливе значення в процесі побудови ефективної взаємодії освіти і бізнесу мають технології навчання, які повинні не лише враховувати останні зміни та нововведення в конкретній сфері вивчення, а й базуватися на інтерактивних складових навчання. Зокрема це стосується застосування тренінгів як форми проведення навчальних занять, що включають в себе важливі елементи практичної роботи студентів та опрацювання ними відповідних завдань, які і результаті формують необхідні навички та вміння. Схожими властивостями характеризується робота у малих групах (командах) із вирішенням конкретних виробничих завдань, та ділові ігри.

З боку роботодавців важливим є надання відповідної інформації та активна участь у процесі навчання майбутніх фахівців. Як результат – отримання підприємствами висококваліфікованих працівників, повністю адаптованих до конкретної сфери роботи.

Окрім вищезазначених заходів на вирішення проблеми молодіжної зайнятості має бути направлене стимулювання самозайнятості та підприємницької активності молоді за допомогою надання цільової державної допомоги на відкриття власного бізнесу; створення молодіжних коворкінгів та проведення державних грантових конкурсів з урахуванням актуальних проблем сучасності.

Серед превентивних заходів молодіжної політики зайнятості – формування ефективної системи професійної орієнтації, яка має проводитися ще зі шкільних лав. Правильний вибір свого професійного шляху з урахуванням бажань та здібностей є вкрай важливим для молоді. Постійний моніторинг професійних спрямувань сприятиме самовизначенню молодих людей та їх самореалізації у майбутньому.

Важливою складовою політики у сфері зайнятості є проведення постійних досліджень ринку праці та ринку освітніх послуг, прогнозування попиту і пропозиції робочої сили, а також коригування політики зайнятості у відповідності до виявлених змін.

Висновки з даного дослідження. Отже, з метою вирішення проблеми молодіжної зайнятості необхідним є формування ефективної державної політики, направленої на стимулювання самозайнятості та підприємницької активності молоді; удосконалення законодавчої бази в контексті пільгового оподаткування підприємств, що приймають на роботу молодих працівників; активний контроль та моніторинг показників ринку праці та ринку освітніх послуг з метою вчасного коригування та вжиття необхідних заходів, а також проведення превентивної політики молодіжної зайнятості. Важливим напрямом вирішення проблеми є формування механізму ефективної взаємодії влади, бізнесу та освіти, що має вираження у координації зусиль та спільних заходах, направлених на покращення ситуації на ринку праці та забезпечення молоді робочими місцями.

Перспективи подальших досліджень. Таким чином, політика держави у сфері молодіжної зайнятості наразі потребує удосконалення з урахуванням сучасного стану ринку праці, нових тенденцій у сфері соціально-трудова відносин за допомогою впровадження передового зарубіжного досвіду та його адаптації до вітчизняних реалій. При цьому вихід працівників молодого віку на ринок праці слід розглядати не як проблему, яку важко вирішити, а як можливість використання нового трудового потенціалу з метою економічного і соціального розвитку країни.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Міжнародне бюро праці, 2006 рік. Факти про молодіжну зайнятість (ILO, Facts on Youth Employment) [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ilo.org/public/english/employment/yett/download/fact06-e.pdf
2. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 05.02.1993 р. №2998-ХІІ, поточна редакція від 01.01.2015 р., підстава 76-19 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
4. Лібанова Е.М. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / Е.М. Лібанова. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. – 248 с.
5. Раєвнева О.В. Молодь на ринку праці в Україні: оцінка сучасного стану зайнятості / О.В. Раєвнева, І.Є. Нос // Глобальні та національні проблеми економіки. – Вип.2. – 2014. – С. 322-327.
6. Штанська О.В. Зарубіжний досвід взаємодії державної молодіжної політики та політики зайнятості [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://82-117-235-189.gpon.sta.kh.velton.ua/e-book/db/2008-1/doc/5/08.pdf>
7. Лісогор С. Інноваційні технології працевлаштування незайнятого населення [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Rpzn/2008-2/08llspnn.pdf